

Knihopis českých a slovenských tisků a jeho integrace do portálu Knihověda.cz¹

Knihopis of Czech and Slovak early printed books and its integration into the electronic portal *Knihověda.cz*

Mgr. David Mach / Národní knihovna České republiky (National Library of the Czech Republic), Klementinum 190, 110 00 Praha 1

Resumé:

Příspěvek se věnuje problematice národní retrospektivní bibliografie, konkrétně její českojazyčné větvi – *Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* – evidující staré tisky z let 1501–1800. Zamýšlí se nad dosaženými výsledky jeho uživatelského zpřístupnění v rámci nové elektronické databáze *KPS-Knihopis*. Zabývá se také přínosem integrace Knihopisu do připravovaného oborového portálu *Knihověda.cz*, jehož cílem je vytvoření virtuálního prostředí a odborného zázemí pro výzkum dějin domácí knižní kultury do roku 1800. Tento krok by měl v budoucnu přinést nové interaktivní služby a možnosti pro vědecké bádání v oblasti historických knižních fondů. Zároveň umožní Knihopisu překonat jeho vývojové bariéry.

Klíčová slova: knihověda, staré tisky, národní retrospektivní bibliografie, Knihopis českých a slovenských tisků, báze KPS-Knihopis, Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků 1501–1800 (BCBT), projekt Knihověda.cz, oborové portály, informační zdroje

Summary:

The article deals with the *Knihopis of Czech and Slovak early printed books*. It presents results of its user access in the *KPS-Knihopis Database*. The second part of the article analyzes the integration of the Knihopis into *Knihověda.cz* electronic portal dedicated to the history of manuscript and printed book culture and historical book collections. Knihopis has become an important component of this modern scientific project.

Keywords: bibliography, early printed books, national retrospective bibliography, Knihopis of Czech and Slovak early printed books, base KPS-Knihopis, Bibliography of Foreign-Language Printed Bohemica 1501–1800 (BFPB), Knihověda.cz project, information portals and resources

Úvod

Knihopis českých a slovenských tisků (dále jen Knihopis) představuje národní retrospektivní bibliografii registrující českojazyčné staré tisky vydané v letech 1501–1800 na území bývalého Československa či v zahraničí. Vznikl již v roce 1923 a po dlouhou dobu stál ve středu knihovědných výzkumů a odborného dění v oblasti historických knižních fondů. Na jeho vytváření se podílelo hned několik generací zkušených pracovníků. Mezi nejvýraznější postavy patřili kromě samotného zakladatele Zdeňka Václava Tobolky (1874–1951, hlavním redaktorem byl do roku 1949) především František Horák (1911–1983, jako redaktor Knihopisu působil v letech 1949–1983), Petr Voit (redaktor Knihopisu v letech 1983–1986, poté do roku 1992 vedoucí oddělení rukopisů a starých

¹ Následující příspěvek vznikl v rámci projektu NAKI II: *Knihověda.cz. Portál k dějinám knižní kultury do roku 1800*. Registrační číslo projektu: DG16P02H015.

tisků dnešní Národní knihovny ČR, v jehož odborné náplni Knihopis zůstal) a Bedřiška Wižďálková (1926–2006, pověřena ve jmenovaném oddělení zpracováním a vydáváním Knihopisu po roce 1992). V době svého založení se Knihopis stal symbolem a „vlajkovou lodí“ tehdy slibně se rozvíjejícího mladého oboru knihovnědy (dříve označované jako bibliologie) zkoumající formu, strukturu a dějiny knihy. Svým pojetím navazoval ale na starší vzory, konkrétně na dílo: *Historie literatury české*² obrozeneckého jazykovědce Josefa Jungmanna (1773–1847) a jeho metodickou koncepci sledující pouze jazykově české literární památky. Knihopis měl být vlastně dalším, aktualizovaným a modernějším vydáním tohoto titulu. Proto byl také nazýván *Nový Jungmann*.³ Nebudeme zde však detailně popisovat jeho více než devadesátiletou historii. Ta už byla několikrát zmapována.⁴

V následujícím příspěvku se zaměříme na to, jak Knihopis reaguje na nové trendy v bibliografii spojené s rozvojem elektronicko-digitálního prostředí v oblasti historických knižních fondů, ať už se jedná o veřejně přístupné online knihovní katalogy (OPAC), oborové portály, procesy digitalizace či o badatelské trendy směřující od úzce pozitivisticky pojaté knihovnědy ke komplexnímu pohledu na rukopisnou a tištěnou knižní produkci, který je v současnosti preferován při interdisciplinárním výzkumu dějin knižní kultury.⁵ Aby Knihopis dostal novým výzvám a nabídl uživatelům co největší šíři relevantních údajů pro jejich vědeckou práci, vstoupil do procesů integrace a projektové spolupráce s podobně zaměřenými zdroji (konkrétně s *Bibliografií cizojazyčných bohemikálních tisků 1501–1800*, bází národních autorit ČR, souborným katalogem ČR) či projekty (*Knihověda.cz*). V následujícím příspěvku se pokusíme zamyslet nad praktickými i teoretickými výhodami tohoto kroku a jeho metodickým přínosem pro studium raně novověké knižní produkce.

² Titul měl celkem dvě vydání. První vyšlo ještě za Jungmannova života v roce 1825: JUNG-MANN, J. *Historie literatury české*, 703 s. Druhá, výrazně rozšířená edice byla publikována až po Jungmannově smrti. O její finální redakci se postaral historik Václav Vladivoj Tomek (1818–1905): JUNG-MANN, J. *Historie literatury české*, 771 s. Kniha má na titulní stránce sice uveden rok 1849, ale Tomkova předmluva je datována až rokem 1851.

³ Pod tímto názvem poprvé představil Knihopis odborné knihovnické veřejnosti samotný Tobolka v článku: TOBOLKA, Z. V. Nový Jungmann. *Časopis československých knihovníků*, s. 211–219, v době, kdy uplynulo 150 let od Jungmannova narození. Stejně označení použili i tvůrci Knihopisu ve zprávě informující o postupu bibliografických prací: DOSTÁL, J. a A. KOLÁŘOVÁ-ČISAŘOVÁ. Nový Jungmann. *Slovenská knihověda*, s. 9–13.

⁴ Z konkrétních příspěvků, které shrnují vznik, historii a postup prací na Knihopisu, je nutné uvést především: HORÁK, F. Vývoj a úkoly české retrospektivní bibliografie. In *Z teorie knihovnictví*, s. 131–168; WIŽĎÁLKOVÁ, B. Knihopis českých a slovenských tisků (nad ukončením základní řady soupisu). In *Česká bibliografie*. sv. 10, s. 307–333; VOIT, P. Na okraj dalšího pokračování Knihopisu českých a slovenských tisků. In *Česká bibliografie*, s. 102–117; PUMPRLA, V. Z historie Knihopisu. *Listy filologické*, s. 285–293; ANDRLE, J. Česká národní retrospektivní bibliografie jako pomůcka a výzva pro literární historii. *Česká literatura*, s. 903–930.

⁵ Naposledy se novodobou koncepcí a úkoly Knihopisu podrobněji zabýval: ANDRLE, Česká národní ... pozn. 4., s. 912–924. Obsahovou náplň pojmu knižní kultura v českém kontextu analyzuje: VOIT, P. Nesnadná cesta knihovnědy k dějinám knižní kultury. *Česká literatura*, s. 586–602 a ke koncepčnímu či interdisciplinárnímu přístupu v této sféře vědeckého výzkumu nabádá v: VOIT, P. Osobní apel ke koncepci, komplexnosti a interdisciplinárnímu charakteru knižní kultury. *Knihy a dějiny*, s. 95–100. Ze starších teoretických příspěvků k metodice retrospektivní bibliografie a jejímu vztahu k dějinám knihtisku jmenujeme především: BOHATCOVÁ, M. Bibliografie a dějiny knihtisku. *Sborník národního muzea v Praze*, s. 205–242. Ze zahraničních zdrojů pojednává o širším společensko-komunikačním kontextu a novém pojetí knihovnědy práce: MCKENZIE, D.F. *Bibliography and the sociology of texts*, 130 s. Knihověda je zde, podle anglosaského úzu, označena jako bibliografie.

Rozdělení Knihopisu

Vzhledem k dlouhodobému vývoji i zvoleným pracovním postupům se Knihopis dnes fakticky člení na tři části, a to na tzv. základní řadu, číselné Dodatky a abecední Dodatky. Základní řada obsahuje 17 631 podrobných knihopisných záznamů. Vycházela v rozmezí let 1939–1967 v tištěné knižní podobě.⁶ Číselné Dodatky zahrnují opravy a doplňky k záznamům základní řady. K jejich zveřejnění došlo v letech 1994–2010.⁷ Na své dokončení stále čekají abecední Dodatky, což jsou záznamy tisků, které neviduje základní řada ani číselné Dodatky. Na rozdíl od těchto součástí Knihopisu nemají abecední Dodatky plnohodnotnou tištěnou verzi. Jsou uloženy v podobě rukopisných katalogizačních lístků v lokální kartotéce Národní knihovny České republiky (dále jen NK ČR). Na jejich převodu do elektronického prostředí a importu do příslušné databáze (viz níže) od roku 2011 usilovně pracuje redakce Knihopisu.⁸

Databáze Knihopis-Digital (2003–2015)

Zatímco NK ČR v průběhu devadesátých let minulého století vydávala tištěné číselné Dodatky a tímto tradičním postupem pokračovala v původních Tobolkových a Horákových plánech, začal se o Knihopis intenzivně zajímat Kabinet pro klasická studia Filosofického ústavu Akademie věd České republiky (dále jen Kabinet). Ten inicioval

⁶ TOBOLKA, Z. V. a F. HORÁK, eds. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Část I–IX*, 9 sv. Této rozsáhlé řadě předcházela svazek věnovaný českojazyčným prvotiskům. Ten byl vydán už v roce 1925 a doprovázela ho i speciální obrazová část obsahující ukázky tiskařské sazby, tiskových abeced či ilustrací vybraných prvotisků: TOBOLKA, Z. V. (ed.). *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl I., Prvotisky (do r. 1500). Text*, 47 s. a TOBOLKA, Z. V. (ed.). *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl I., Prvotisky (do r. 1500). Tabule*, 12 Tab. Odborně nevyhovující jazykové vymezení a nové poznatky o naší prvotiskové knižní produkci vedly k pozdějšímu přepracování prvního dílu Knihopisu a jeho opětovnému vydání: URBÁNKOVÁ, E. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, Dodatky. Díl 1., Prvotisky (do r. 1500)*, 147, [1] s.

⁷ WIŽDÁLKOVÁ, B., J. ANDRLE, a V. JARÝ, eds. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Dodatky. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Část I–IX*, 8 sv.

⁸ Širší uživatelská nedostupnost rukopisných abecedních Dodatků byla předchodzími redaktoři Knihopisu dočasně vyřešena jejich uveřejněním v podobě stručných záznamů, které zahrnují jen základní bibliografické údaje a které jsou připojeny k abecedně odpovídajícím sešitům číselných Dodatků. Tento seznam je označen jako: Zkrácené tituly nových Dodatků. Jeho praktické využití je ale problematické. Minimální záznamy často neumožňují jednoznačnou identifikaci tisků a z důvodu neuvedených knihovních signatur neprozrazují, zda je daný exemplář podchycen v evidenci abecedních Dodatků. Funkce těchto stručných záznamů je tedy pouze orientační a případné badatele odkazují na další komunikaci s redakcí Knihopisu, jež jim poskytne podrobnější informace. Aktuální informace o postupném zpracování abecedních Dodatků uvádí autorovy články: MACH, D. Knihopis českých a slovenských tisků stále žije! *Ikaros* [online]; MACH, D. Aktuální stav redakce Dodatků ke Knihopisu a muzejní knihovny. *Knihovna*, s. 102–108 nebo krátké roční souhrnné zprávy zveřejňované v ročenkách NK ČR: MACH, D. Knihopis. In *Národní knihovna České republiky: Výroční zpráva 2012* [online], s. 21; MACH, D. Knihopis. In *Národní knihovna České republiky: Výroční zpráva 2013* [online], s. 24; MACH, D. Knihopis. In *Národní knihovna České republiky: Výroční zpráva 2014* [online], s. 22; MACH, D. Knihopis českých a slovenských tisků (Knihopis). In *Národní knihovna České republiky: Výroční zpráva 2015* [online], s. 19. K současnému stavu abecedních Dodatků srov. též poznámku č. 18.

vznik projektu *Clavis monumentorum litterarum* (CML), jehož základní součástí se Knihopis stal. V rámci CML byla do elektronické podoby manuálně převedena základní řada Knihopisu s výjimkou typologicko-typografických popisů. S nimi se při přepisu z tištěné knihopisné předlohy nepočítalo. V elektronické verzi se objevují pouze výběrově, podle toho, zda byly později náhodně doplněny. V roce 2003 byl elektronický Knihopis volně zpřístupněn na Internetu. Vznikla tak databáze *Knihopis-Digital*, která svým uživatelům nabízelá nové možnosti práce s knihopisnými daty, jako např. selekční vyhledávání podle autorů, názvů, tiskařů nebo abecední listování v různých rejstřících.⁹ V následujících letech se pracovníci Kabinetu primárně soustředili na vytváření unifikovaných podob jmen knihopisných původců (např. autorů, překladatelů, tiskařů), věcných hesel (např. témat a žánrů tisků) či pořizování fotografií titulních stran a důležitých částí popisovaných tisků. Údaje z tištěných číselných Dodatků byly do *Knihopisu-Digital* zpočátku přepisovány jen selektivně (vybírány byly pouze knihovní signatury nebo paralelní a variantní vydání) a až později v kompletním rozsahu, i když ne zcela adekvátně zvoleným způsobem.¹⁰ Navíc byl zápis jednotlivých bibliografických či selekčních údajů přizpůsoben potřebám Kabinetu a v některých případech se odlišoval od tehdy platných bibliografických a knihovnických standardů.¹¹

V roce 2011 byla mezi Kabinetem a NK ČR uzavřena smlouva o vzájemné spolupráci, která měla odstranit nejednotnou odbornou správu Knihopisu, jež vznikla v důsledku existence jeho tištěné a elektronické verze. Podle dohody měl Kabinet zajistit kompletní přepis číselných Dodatků do elektronické podoby a redakce Knihopisu v NK ČR měla redakčně zpracovat abecední Dodatky a importovat je do databáze *Knihopis-Digital*. Kooperace obou institucí trvala do konce roku 2014, kdy Kabinet splnil své smluvní závazky a veškeré aktivity kolem Knihopisu ukončil.¹²

⁹ Vývoj elektronické verze Knihopisu a dění kolem *Knihopisu-Digital* reflektují následující příspěvky: BAŽANT, J. Digitalizace písemných památek v rámci projektu *Clavis monumentorum litterarum*. In *Knihovny současnosti* 95, s. 225–231; KROUPA, J. K. Zpracování prvotisků bohemikální provenience v rámci projektu *Clavis monumentorum litterarum*. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 1995*, s. 75–80; PUMPRLA, V. Knihopis – jeho počítačová podoba, současnost a budoucnost. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2002*, s. 99–104; PUMPRLA, V. Databáze autorů digitalizovaného Knihopisu. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2008*, s. 285–291; CIGLEROVÁ, J. Zpracování sekundárních autorů v elektronické verzi Knihopisu. *Folia historica Bohemica*, s. 509–520.

¹⁰ Opravené či nově zjištěné bibliografické údaje uvedené v tištěných číselných Dodatcích nebyly doplňovány přímo do příslušných částí původních knihopisných záznamů, ale do samostatných polí výměnného formátu UNIMARC, které byly označeny zkratkou: DOD (tzn. Dodatky) a umístěny odděleně až na konec celého knihopisného popisu. Část číselných Dodatků byla do *Knihopisu-Digital* importována automaticky bez lidského zásahu. Tímto postupem často docházelo ke vzniku duplicit. Knihopisné záznamy se tak stávaly nepřehlednými a místy i nerosumitelnými.

¹¹ Typickým příkladem tohoto postupu byl zápis unifikované podoby názvů různých korporací, např. náboženských bratrstev, kostelů, klášterů, institucionálních tiskáren do polí pro jmenná a věcná záhlaví formátu UNIMARC. Důkazem nejednotnosti pak byl zápis stejných údajů do různých polí tohoto formátu.

¹² Ve smlouvě z roku 2011 se počítalo s tím, že spolupráce mezi NK ČR a Kabinetem bude probíhat zhruba do června roku 2016, případně až do roku 2019. Kabinet předal do NK ČR *Knihopis-Digital* (viz v textu) v podobě rozsáhlého konglomerátu údajů. Některá data mohla být bez problému využita pro další vývoj elektronické knihopisné databáze, jiná ale vyžadovala výrazné přepracování.

Báze *KPS-Knihopis* – nová elektronická verze Knihopisu (2015–)

V roce 2015 předal Kabinet obsah databáze *Knihopis-Digital* redakci Knihopisu. Tím se NK ČR stala jediným správcem i odborným garantem elektronické verze Knihopisu. Všechny existující knihopisné záznamy se jmennými a věcnými selekčními údaji a k nim připojené digitální fotografie titulních listů byly importovány do knihovnického systému *Aleph* a do báze označené jako *KPS-Knihopis*.¹³ Její technický provoz a hromadné úpravy knihopisných dat nově zajišťuje oddělení knihovnického systému NK ČR. Z důvodu plynulejšího přechodu a s ohledem na uživatele byly po větší část roku 2015 a ještě i na začátku roku následujícího provozovány obě databáze souběžně vedle sebe.¹⁴ Na konci dubna 2016 pak báze *KPS-Knihopis* nahradila dále už nerozvíjený *Knihopis-Digital* definitivně. Společně s obsahem starší knihopisné databáze přešla do vlastnictví NK ČR i jedna ze dvou internetových domén, z nichž byl *Knihopis-Digital* původně přístupný.¹⁵

Koncepční omezení Knihopisu

Předáním báze *Knihopisu-Digital* do správy NK ČR převzal na sebe její nový správce hned několik závazků. V první řadě bylo potřeba provést již naznačenou standardizaci knihopisných dat podle platných knihovnických pravidel a uskutečnit užší harmonizaci s ostatními bázemi NK ČR. Kromě tohoto nezbytného technického základu redakce Knihopisu uvažovala o aktualizaci a přepracování jednotlivých knihopisných záznamů především po jejich věcné a metodické stránce. Zvýšila by tím uživatelský komfort, a také by uspokojila četné požadavky po větší aktuálnosti a odbornosti. V tomto směru hledala inspiraci mezi zahraničními vzory, především pak v prostředí retrospektivní bibliografie německojazyčných zemí: *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts* (VD16) evidující tisky 16. století a navazující: *Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* (VD17)

¹³ Báze *KPS-Knihopis* nebyla založena zcela nově. Její základ vytvořila průběžně aktualizovaná archivační databáze *Knihopisu-Digital*, která byla v NK ČR zřízena na základě smlouvy z roku 2011. Data z *Knihopisu-Digital* získala NK ČR vlastně už mnohem dříve. Před rokem 2011 byly záznamy z *Knihopisu-Digital* hromadně importovány do digitální knihovny *Manuscriptorium* a jsou uživatelsky přístupné i z tohoto zdroje (viz *Manuscriptorium: Digital Library of Written Cultural Heritage* [online], <http://www.manuscriptorium.com/cs>). Množství záznamů ale neodpovídá původnímu *Knihopisu-Digital*, protože bylo zvýšeno podle počtu dochovaných exemplářů (pokud je u konkrétního knihopisného tisku dochováno např. deset exemplářů, obsahuje *Manuscriptorium* deset samostatných záznamů a ne pouze jeden, jako v případě *Knihopisu-Digital*). Tato skutečnost do značné míry znesnadňuje práci s bibliografickou matérií. S úpravami těchto knihopisných záznamů se nepočítá a do budoucna se neplánuje ani žádná spolupráce se zástupci *Manuscriptoria*.

¹⁴ Souběžná existence dvou databází mohla působit nevěrohodně, obzvláště poté, co se obě začaly vlivem různých úprav viditelně lišit. S tímto faktickým stavem se ale počítalo již od podepsání předávací smlouvy a oběma stranami byl brán jako dočasný, i když se protáhl na téměř roční souběžnou koexistenci.

¹⁵ Pro přístup ke *Knihopisu-Digital* sloužily domény: www.knihopis.cz a www.knihopis.org. První jmenovaná byla převedena do vlastnictví NK ČR. Druhá doména zůstala v soukromém držení zástupce Kabinetu. Její spojení s *Knihopisem-Digital* či bází *KPS-Knihopis* bylo zrušeno. V současné době není doména aktivní. Webová stránka na www.knihopis.cz slouží především jako informační a přístupový bod směřující uživatele do báze *KPS-Knihopis* a na další relevantní oborové zdroje.

registrující tisky z let 1601–1700.¹⁶ Ve srovnání s Knihopisem ale mají tyto bibliografie mnohem lepší výchozí podmínky. Bibliografickou evidenci totiž v Německu vytváří hned několik knihoven, které si zkoumaný materiál navzájem chronologicky rozdělily. Nemusí také zohledňovat specifickou situaci v podobě velkého množství doplněných číselných Dodatků, jako je tomu v případě Knihopisu (viz poznámka č. 10). V samotném jádru je vlastně knihopisná báze *KPS-Knihopis* stejná jako VD16 a VD17. I ona obsahuje kromě primárního bibliografického popisu i unifikované autoritní podoby jmen různých původců (např. autorů, překladatelů, tiskařů), věcná hesla a průběžně připojované digitální kopie tisků. V jednom bodě je však německá bibliografie před Knihopisem ve výrazném předstihu. Zatímco Knihopis registruje pouze českojazyčné tituly či cizojazyčné publikace, v nichž se vyskytuje minimálně jedno české slovo, u VD16 a VD17 tato umělá jazyková bariéra neplatí a tisky jsou evidovány bez důrazu na jazyk dokumentu. Pro redakci Knihopisu se v tomto ohledu nabízí jediné možné řešení, a to spolupráce s *Bibliografií cizojazyčných bohemikálních tisků 1501–1800* (o tom podrobněji viz níže). Pouze touto cestou může Knihopis překonat omezení, jež mu bylo dáno už jeho prvorepublikovými zakladateli, a dosáhnout své německé vzory. Společné koordinované pokrytí všech jazykových větví naší národní retrospektivní bibliografie navíc v mnohem ulehčí a zefektivní bibliografické zpracování, protože v česko- i cizojazyčných tiscích se vyskytují stejní autoři, tiskaři, žánry či tematika tisků. Zároveň se předejde duplicitám a nadbytečným pracím, ke kterým dochází v případě tisků, u nichž není zcela zřejmé, zda patří do Knihopisu nebo do cizojazyčné části a v důsledku této nejistoty jsou pak zapsány do obou bibliografií současně.

K výše popsáným úvahám se nyní přidávají i otázky související se změnami vývojových trendů v oblasti knihovnědy a historických knižních fondů, jimž už nepostačuje vytváření tradičních bibliografických popisů, nýbrž směřují k evidenčnímu podchycení individuálních exemplářových znaků dochovaných starých tisků. V tomto směru může Knihopis badatelům nabídnout jen omezené služby. Příčina tohoto zaostávání vznikla opět v době jeho založení. Tehdy se hlavní zájem obracel na celkové poznání tištěné knižní produkce 16.–18. století, což primárně vyžadovalo její úplný soupis. Dnešní knihovněda těmito informacemi již více či méně disponuje a její pozornost se, kromě dalších aspektů, stále více přesouvá od výrobce knihy k jejímu konzumentu, tedy k majiteli a čtenáři. Zkoumány jsou provenienční znaky (např. exlibris, supralibros, razítka a rukopisné přípisky), individuálně upravené knižní vazby či jiné formy vlastnických značek v jednotlivých tiscích, které pak umožňují sledovat jak pohyb knih mezi historickými osobami a organizacemi, tak i do jisté míry virtuálně rekonstruovat dnes již neexistující

¹⁶ VD 16 má své počátky už v roce 1969. Její tištěná verze vycházela v letech 1983–2000 a zahrnuje celkem dvacet pět svazků. Elektronická podoba je přístupná na: *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16)* [online databáze], www.vd16.de nebo <https://www.bsb-muenchen.de/literatursuche/spezialbestaende/alte-und-seltene-drucke/16-jahrhundert-vd-16/>. Historii VD 17 lze sledovat od roku 1996. Elektronická databáze je k dispozici na webových stránkách: *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* [online databáze], www.vd17.de. Na vývoji a doplňování těchto bibliografií se podílí několik knihoven, např.: Bayerische Staatsbibliothek München, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Universitäts- und Forschungsbibliothek Erfurt/Gotha či Staatsbibliothek zu Berlin. V posledních deseti letech se jejich aktivita soustřeďují především na systematickou a plošnou digitalizaci všech tisků zahrnutých do obou bibliografií. Německou a další národní retrospektivní bibliografie stručně popisuje: ANDRLE, pozn. 4., s. 906–912. K VD17 pak speciálně: FABIAN, C. a C. BUBENIK. *Schmelze des barocken Eisbergs?*, 226 s.

knížní sbírky. Knihopis samozřejmě nemůže v rámci svých záznamů podchytit každou rukopisnou poznámku. Pokud se už zaměří na tyto provenienční znaky, všímá si většinou jen takových, které prozrazují něco o autorovi či o dalších původcích sledované knihy. Přesto může současným badatelům pomoci či je alespoň nasměrovat k dalším relevantním pramenům. Jako možný zdroj tolik žádaných exemplářových informací se jeví soupis signatur dochovaných tisků doprovázející každý knihopisný záznam. V tomto seznamu jsou zapsány názvy novodobých, tj. posledních institucionálních nebo osobních majitelů, a někdy také jejich předchůdců. Struktura signatury evidované v Knihopisu často kopíruje členění institucionálních fondů do samostatných historických sbírek a dílčích celků. Zde tedy může začít pátrání vedoucí až k identifikaci nejstaršího majitele knihy. K tomu, aby soupis signatur v budoucnu náležitě uspokojoval badatelské požadavky, ale nutně potřebuje celkovou aktualizaci, protože lokace zaznamenané v Knihopisu již v mnoha případech neodpovídají místům současného uložení popisovaných tisků.

Na tyto a řadu dalších podnětů či problémů narazila redakce Knihopisu při úvahách, jak dále rozvíjet bázi *KPS-Knihopis*, a také celou českojazyčnou národní retrospektivní bibliografii. Do této složité situace navíc vstupovala s poměrně slabým personálním zajištěním a bez výraznější institucionální podpory. Bylo tedy zřejmé, že si musela zvolit základní priority, kterým chtěla věnovat systematické pracovní úsilí. Ostatní činnosti zařadila mezi nadstavbové. Import dat z Kabinetu a jeho knihovního systému si vynutil, že za prioritní byla již v průběhu roku 2015 vybrána knihovnická unifikace dat, a to i s vědomím, že z pohledu uživatelů se jedná o nejméně atraktivní a celkem nevýraznou činnost. Unifikace totiž měla zajistit správné a bezproblémové fungování báze *KPS-Knihopis*. Postupně byly provedeny základní opravy zřejmých chyb a četných formálních nedostatků. Do záznamů byla hromadně přidána chybějící základní pole výměnného formátu MARC21. Průběžně byla optimalizována vyhledávací nabídka webového OPAC rozhraní. Souběžně s tím bylo rozhodnuto pokračovat v dalších aktivitách, které byly zahájeny již v předchozích letech. Mezi ně patřilo průběžné připojování odkazů na digitální kopie starých tisků z fondu NK ČR vznikající v rámci spolupráce se společností Google¹⁷ nebo kompletování a import přepsaných a zredigovaných záznamů abecedních Dodatků.¹⁸

Novinky a nadstavbové funkce báze KPS – Knihopis

V roce 2015 se začalo pracovat i na implementaci několika nadstavbových funkcí, od kterých se očekávalo, že bázi *KPS-Knihopis* uživatelsky ztraktivní a alespoň částečně pomohou zmírnit její omezení daná předchozím vývojem. Již zdůrazňovanou zastaralost soupisu exemplářových signatur měl odstranit asi nejnáročnější zásah spočívající v rozpisu, sjednocení a aktualizaci zkratk vlastníků. Zkrácené tvary názvů

¹⁷ Toto propojování s digitálními kopiemi začalo již v závěru roku 2014. V červenci 2016 se v *KPS-Knihopis* vyskytovalo více než tři tisíce více či méně kvalitních barevných nebo černobílých kopií. Kromě Googlu jsou nově prohledávány i další potenciální zdroje digitálních kopií tisků popisovaných v Knihopisu, např. *Manuscriptorium*, online služba EOD (eBooks on Demand) nabízející digitalizaci jednotlivých starých tisků na uživatelskou objednávku a zřídka i elektronické katalogy zahraničních knihoven (např. Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni).

¹⁸ V průběhu roku 2015 se do báze *KPS-Knihopis* podařilo importovat záznamy písmen N, T–Ž, což dohromady činí 420 nových knihopisných záznamů. Konkrétně se jedná o čísla K18688–K19108. Celkově se nyní v bázi *KPS-Knihopis* vyskytuje 1480 záznamů abecedních Dodatků přepsaných v letech 2011–2015 do elektronické podoby z původních rukopisných karet.

institucí a jmen soukromých osob z tištěné i elektronické verze Knihopisu byly v bázi *KPS-Knihopis* rozšířeny na tvary celé, a pokud to šlo, tak i doplněny o současné názvy organizací vlastnicích českojazyčné staré tisky. Tím byl vyřešen problém dnes již nerosozumitelných, zastaralých či matoucích zkratk. Odstraněny byly i případy, kdy jedna instituce byla vedena pod několika zkrácenými tvary. K institucionálním názvům a osobním jménům byla podle vzoru národních autorit NK ČR do kulatých závorek přidána lokace a stát, neboli tzv. identifikátor. U neexistujících či často přesouvaných knižních fondů a nejasných institucí byla připojena informační poznámka.

Ani tento zásah však nedokázal odhalit všechny nepřesnosti, duplicity či chyby, které se objevují v exemplářových signaturách a které byly zapříčiněny restitucemi klášterních knihoven po roce 1989, restrukturalizací konkrétních knihovnických institucí, zánikem některých městských muzeí či úmrtím soukromých sběratelů.¹⁹ Nicméně lze konstatovat, že byl připraven výchozí základ pro možné další úpravy a operace s těmito daty. Ty by mohly být využity v integračních procesech jako přístupové body či selekční údaje umožňující prohledávání více databází najednou a zobrazení výsledků. Tato sjednocující role by ale předpokládala, že by i ostatní zúčastněné databáze převzaly tvary použité v bázi *KPS-Knihopis*, což by u některých položek mohlo být problematické. Snad by zde bylo možné uplatnit odkazové varianty a nepreferované názvy. Budoucí kroky by dále měly směřovat k zvýraznění příslušnosti jednotlivých exemplářů ke konkrétním historickým sbírkám a dílčím vlastnickým celkům v rámci soudobých knihovnických, muzejních a archivních institucí. Toho by mohlo být dosaženo formálním oddělením a osamostatněním názvu instituce, sbírky a samotné signatury, tak, aby všechny tři údaje byly lépe identifikovatelné, vyhledatelné, a případně aby mohly být navázány na další elektronické zdroje, především databáze knižních proveniencí, autoritní báze či knihovnické katalogy. Případný uživatel by tak souběžně disponoval bibliografickým popisem i přesnějšími údaji o daném exempláři a jeho současných i minulých vlastnicích.

Problém s aktuální dostupností konkrétních signatur podchycených v bázi *KPS-Knihopis* byl částečně odstraněn jejím propojením s elektronickým souborným katalogem ČR *CASLIN*. V jednotlivých knihopisných záznamech se nově vyskytuje jeden či více hypertextových odkazů. Po jejich aktivaci se v internetovém prohlížeči otevře samostatné okno a zobrazí se záznam z *CASLINu*. Uživatel tak získá orientační přehled o přístupných exemplářích příslušného tisku v knihovnách, jež spolupracují se souborným katalogem. Provázání obou bází je realizováno prostřednictvím šestimístného knihopisného čísla zapisovaného do pole 510 ve formátu MARC21 (toto pole je slovně pojmenováno jako: citace a odkazy). To se stalo vhodným a jednoznačným propojovacím bodem. Do souborného katalogu dnes přispívá řada domácích odborných knihoven, které vlastní historické knižní fondy. Uživatel si tak v nabídce najde exemplář, který je uložen v blízkosti jeho pracoviště či bydliště. Mezi nejčastěji zastoupené patří signatury NK ČR, Moravské zemské knihovny v Brně či Vědecké knihovny v Olomouci.

¹⁹ Důkladnou formální revizi by si zasloužily např. signatury brněnské Moravské zemské knihovny v Brně, do jejíhož fondu citelně zasáhly církevní restituce a vracení deponátů. V bázi *KPS-Knihopis* ovšem není tento stav výrazněji reflektován a dnes již samostatné klášterní knihovny jsou zde nadále vedeny jako historické celky fondu Moravské zemské knihovny v Brně. Výhodou knihovnického systému *Aleph* je, že v některých případech dokáže najít signatury samostatně existující knihovny, tak i signatury, ve kterých je daná knihovna vedena pouze jako součást jiné instituce. Výsledná rešerše by tak měla být spolehlivá a co možná nejúplnější.

Další nadstavbovou funkcí báze *KPS-Knihopis* jsou podrobné záznamy prvotisků bohemikálního původu. Ty byly ve starším *Knihopisu-Digital* zpřístupněny formou hypertextově-obrazové webové prezentace umístěné separátně od samotné bibliografické databáze. Tímto způsobem Kabinet zpracoval všechny českojazyčné inkunábule a zmínky o některých, dnes už fyzicky nedochovaných či nejistých prvotiskových titulech (tzv. *Spuria*). Redakce *Knihopisu* přistoupila k této problematice odlišně. „Kabinetní“ seznam inkunábulí byl, vyjma *Spurií* a bez ohledu na jazyk dokumentů, manuálně přepsán přímo do báze *KPS-Knihopis*. Záznamy obdržely speciální šestimístná knihopisná čísla INC001–INC044. V jádru vycházejí ze soupisu Emmy Urbánkové z roku 1986, ale v některých případech (např. datace skupiny nejstarších plzeňských inkunábulí) se opírají o pozdější zjištění současné inkunabulistiky.²⁰ Kromě základního bibliografického popisu disponuje převážná část z nich odkazy na digitální kopie, a také hypertextovými linky, které směřují uživatele do knihovních katalogů a na exemplářové záznamy. Nechybí ani odkazy na mezinárodní bibliografie inkunábulí, konkrétně *ISTC – Incunabula Short Title Catalogue* a *GW – Gesamtkatalog der Wiegendrucke*.²¹ Při přepisu byly zohledněny pouze latinské a českojazyčné prvotisky z Plzně, Vimperku, Prahy a Kutné Hory. Moravské inkunábule z Brna a Olomouce budou zpracovány odděleně (viz níže). I tak báze *KPS-Knihopis* překonala další ze svých formálních bariér. Překročila pomyslnou hranici starých tisků vymezenou rokem 1501 a elektronicky zpřístupnila tiskařskou produkci druhé poloviny 15. století. Zároveň případným uživatelům ulehčila práci s dodatečným vyhledáváním digitálních kopií a katalogizačních popisů, neboť v bázi *KPS-Knihopis* jsou všechny tyto zdroje soustředěny pohromadě v jednom záznamu. Dosud byli badatelé odkázáni převážně na starší tištěné soupisy, které i přes své nesporné odborné kvality nemohly zachytit aktuální změny bibliografických údajů (např. předatování, určení původcovství). Elektronické knihopisné záznamy mohou být kdykoliv aktualizovány a nabízejí tak ideální prostor pro zápis nových poznatků.

Poslední novinku báze *KPS-Knihopis* představují naskenované digitální kopie tištěných svazků základní řady *Knihopisu* a sešitů číselných *Dodatků*. Ty jsou přístupné v rámci *Národní digitální knihovny NK ČR* (dále jen *NDK*). Přímý hypertextový odkaz

²⁰ V případě výše uváděného soupisu se konkrétně jedná o: URBÁNKOVÁ, E. *Soupis prvotisků českého původu*, xxii, 319 s. Nová zjištění a opravy Urbánkové přinášejí především: BOLDAN, K. *Záhada Kroniky trojanské: počátek českého knihtisku*, 66 s.; BOLDAN, K. *Filigranologie a datace nejstarších plzeňských tisků*. In *Minulostí Západočeského kraje*, s. 28–59; VOBR, J. *Kutnohorská bible: problém 1. a 2. vydání*. In *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků*, s. 209–220. Srov. též pozn. č. 6.

²¹ Anglická bibliografie prvotisků *ISTC* byla založena v roce 1980 a je spravována londýnskou *British Library*. *ISTC* má pouze elektronickou podobu a obsahuje zkrácené záznamy většiny dosud známých inkunábulí. Je dostupná na: *Incunabula Short Title Catalogue* [online databáze], <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>. Německá bibliografie *GW* vznikla už v roce 1925 a dodnes není dokončena. Její tištěnou abecedně řazenou verzi tvoří jedenáct svazků, které zahrnují písmena A–H. Bibliografické záznamy jsou mnohem podrobnější než v *ISTC* a vycházejí z typologické metody Konrada Haeblera (1857–1946). Elektronická mutace je k dispozici na: *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* [online databáze], <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>. *GW* sehrála také důležitou roli při vzniku *Knihopisu*. Vedle Jungmannovy *Historie* (viz poznámka č. 2) posloužila *Zděnků* Václavovi Tobolkovi jako hlavní inspirační vzor. Zatímco Jungmannova práce ovlivnila jazykovou koncepci *Knihopisu*, z *GW* byl převzat způsob bibliografického popisu a struktura knihopisných záznamů.

na ně byl umístěn do sekce Informace o bázi nebo přímo na vstupní webovou stránku báze *KPS-Knihopis*. Kopie jsou volně přístupné, protože z nich byla na žádost redakce Knihopisu sňata autorskoprávní ochrana.²² Uživatel si tak kromě elektronické podoby záznamů může prohlédnout i jejich tištěné předchůdce a jejich vzájemným srovnáním odhalit případné věcné chyby či jiné nedostatky. Dokonce si sám může pomyslně sestavit redakční historii konkrétního bibliografického záznamu sahající od prvního výskytu v tištěné základní řadě přes případné doplňky příslušných údajů z číselných Dodatků až po zásahy v elektronickém prostředí staršího *Knihopisu-Digital* či novější báze *KPS-Knihopis*. Tuto optimistickou představu ale kazí skutečnost, že naskenované kopie nejsou připojeny jako obrazové přílohy přímo ke knihopisným záznamům, ale případný zájemce si je musí manuálně nalistovat v uživatelském rozhraní NDK, což někdy představuje poměrně zdoluhavý úkon.

Jmenné autority NK ČR v bázi *KPS-Knihopis*

Založení báze *KPS-Knihopis* výrazně zasáhlo i do oblasti unifikovaných jmenných hesel. Kabinet totiž jako součást *Knihopisu-Digital* budoval vlastní databázi autorit všech osob a organizací vyskytujících se v knihopisných záznamech. Primárně vycházel z tvarů jmen autorů uvedených v tištěném Knihopisu a tyto podoby pak rozšiřoval o různé nepreferované varianty a informace biografického charakteru, které excerpoval z příslušné oborové literatury či sbíral z různorodých internetových zdrojů. Stejným způsobem postupoval i u dalších personálních či institucionálních původců (např. překladatelů, editorů, dedikantů). Tyto knihopisné autority pak vzájemně tematicky propojoval. Vznikla tak poměrně bohatá, i když místy odborně diskutabilní autoritní databáze organicky srostlá s bibliografickými záznamy.²³

Knihopisné autority sloužily pouze pro interní potřebu *Knihopisu-Digital*, proto pracovníci Kabinetu nikdy neřešili jejich vztah k tematicky podobným národním autoritám NK ČR. O to více se tento problém projevil po předání *Knihopisu-Digital* do vlastnictví této instituce. Provozovat dvě, téměř totožné a vlastně si i navzájem konkurující, autoritní databáze bylo považováno za neefektivní a koncepčně pochybné. Ve prospěch národních autorit bylo argumentováno jejich rozšířením v knihovnické praxi, propracovanou metodikou a vazbou na platné bibliografické standardy. Po diskuzích mezi redakcí Knihopisu, zástupci oddělení knihovnického systému NK ČR, vedoucími pracovníky a odborníky mimo NK ČR bylo rozhodnuto opustit knihopisné autority a do báze *KPS-Knihopis* zavést národní autority NK ČR. Z knihopisných autorit se stala pouze interní praktická pomůcka. Převzetí národních autorit do báze *KPS-Knihopis* se jeví jako nadějný krok směřující Knihopis k budoucí integraci a spolupráci s dalšími elektronickými zdroji a knihovnami. Většina z nich autority také používá či přímo vytváří. Z autoritního hesla se tak stává virtuální unifikovaný propojovací bod, který může být využit při integraci databází pro potřeby vyhledávání. Určitou brzdu v tomto ohledu zatím představuje odborná úroveň některých autorit, jež nesplňují nároky vědeckých specialistů či neodpovídají aktuálnímu stavu oborových výzkumů. Tento nedostatek se ale dá prakticky řešit zasláním návrhu na jejich opravu.

²² Většina knižních titulů z třicátých až devadesátých let 20. století digitalizovaných v rámci NDK podléhá autorskému zákonu a jejich digitální kopie jsou přístupné pouze z vnitřní sítě NK ČR.

²³ Tvorbu autoritní databáze knihopisných původců a jejich tematické propojování popsala: CIGLEROVÁ, Zpracování ..., pozn. 9, s. 509–520. Primárním autorům se věnoval Václav Pumpřla. Knihopisné údaje o nich a další personálie převzaté z různých zdrojů shrnul v: PUMPŘLA, V. *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16.–18. století*, xii, 1307 s.

V samotné praxi Knihopisu se přijetí národních autorit projeví převodem tvarů jmen většiny původců (např. autorů, překladatelů, editorů, tiskařů), které vycházely z tištěné předlohy, do podoby nacházející se v národních autoritách. U některých jmen vlastně k žádnému posunu nedojde, protože jméno dané osoby je v Knihopisu i v bázi autorit totožné. V jiných případech se ale liší, a tudíž zde bude upřednostněn národní autoritní tvar a původní knihopisná podoba bude v ideálním případě přesunuta do pozice nepreferované, ale vyhledatelné varianty. Vznikne tak rozdíl mezi jmenným záhlavím elektronických knihopisných záznamů a jejich tištěnými protějšky.²⁴ Poté v bázi *KPS-Knihopis* zůstane ještě skupina osobních jmen a institucionálních názvů vyskytujících se pouze zde, ale ne v národních autoritách. Většina z nich bude postupně zpracována jako návrhy nových autorit, jež budou přidány do jejich celonárodní báze. Ta se tak rozroste o nové položky, které mohou být využity při sdílené katalogizaci domácími knihovnami.²⁵

Projekt: *Knihověda.cz* (2016–2020)

V roce 2016 se redakce Knihopisu zapojila do pětiletého projektu: *Knihověda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800* (dále jen *Knihověda.cz*), který se o rok dříve úspěšně ucházel o finanční podporu čerpanou z grantového programu NAKI II. Jedním z jeho hlavních cílů je vzájemné propojení českojazyčné a cizojazyčné bohemikální větve národní retrospektivní bibliografie do jednotného elektronického rozhraní. To bude umožňovat paralelní vyhledávání českojazyčných a cizojazyčných bohemikálních tisků z jednoho přístupového místa prostřednictvím knihovnického rešeršního nástroje VuFind. Společně s dalšími funkcemi a částmi celého projektu²⁶ bude vytvořen oborový knihovědný portál, jehož prostřednictvím uživatel vstoupí do světa rukopisné a tištěné knižní kultury středověku a raného novověku. V letech 2016–2020 tak redakci Knihopisu čeká úzká spolupráce s *Bibliografií cizojazyčných bohemikálních tisků 1501–1800* (dále jen BCBT) spravovanou Knihovědným oddělením Knihovny Akademie věd České

²⁴ Pro názornou ukázkou uvedme např. Jana z Chocně v tištěném Knihopisu, zatímco v bázi národních autorit, a tedy i v bázi *KPS-Knihopis*, je veden jako: Chocenský, Jan Berka. Nebo v tištěném Knihopisu zapsaný Táborský z Ahornperka, Jan se v národních autoritách vyskytuje jako: Táborský z Klokotské Hory, Jan. V obou případech byl původní knihopisný tvar doplněn do nepreferovaných tvarů jmen národní autority, proto lze podle starší knihopisné podoby v bázi *KPS-Knihopis* vyhledávat. Výsledek by měl nabídnout relevantní knihopisné záznamy. Popisovaná změna by se měla nejčastěji vyskytovat u jmen svatých, kde se praxe národních autorit výrazně liší od tištěného Knihopisu např. Augustinus, Aurelius Sanctus (Knihopis) = Augustin, svatý (národní autorita), Gertruda, Sancta (Knihopis) = Gertruda z Hefty, svatá (národní autorita) atd.

²⁵ Systematicky se na tomto kroku pracuje v rámci projektu NAKI II (viz v textu). Dosud (červenec 2016) bylo upraveno či nově vytvořeno více než devadesát národních autorit.

²⁶ Kromě propojení bibliografií patří mezi další cíle projektu vytvoření elektronické encyklopedie středověké a raně novověké knižní kultury v Čechách. Dále vznikne databáze všech státních či církevních institucí, které vlastní rukopisné nebo tištěné historické knižní fondy. Do projektu budou zahrnuty i databáze moderní knihovědné a kodikologické literatury (více viz text). Portál *Knihověda.cz* bude přinášet také aktuální informace o dění v oboru a v příbuzných vědních disciplínách. Výsledky projektu a základní informace o něm budou zpřístupněny na webových stránkách www.knihoveda.cz.

republiky (dále jen Knihovědné oddělení).²⁷ Obě instituce budou systematicky upravovat své databáze, které budou v elektronickém prostředí existovat samostatně v závislosti na technických parametrech svých provozovatelů a současně budou koordinovat své postupy, aby dosáhly vzájemného virtuálního spojení a zpřístupnění na webové adrese portálu *Knihověda.cz*. Společná bibliografická data z báze *KPS-Knihopis* i BCBT budou dále sloužit jako zdroj pro souhrnné grafické ukazatele tematiky a žánrů tisků, elektronický biografický slovník domácích tiskařů a nakladatelů 15.–18. století a také pro interaktivní mapu českého knihtisku.

Účast v projektu *Knihověda.cz* bude mít pro *Knihopis*, a také pro BCBT, hned několik výhod. Propojení obou bibliografií odstraní nutnost nepraktického odděleného procházení obou dosud separátně fungujících elektronických databází. Vzájemná komunikace a spolupráce mezi nimi pomůže překonat jejich umělé jazykové rozdělení a poskytne tak ucelenější bibliografický přehled domácí tiskařské produkce. Ten může odhalit nečekané souvislosti mezi dobovými tiskárnami a vyvolat potřebu nových badatelských výzkumů, které povedou k nárůstu odborných knihovědných poznatků. Prostřednictvím nástroje VuFind bude možno třídit nebo zužovat množinu vyhledaných záznamů podle různých kritérií a dojít tak k požadovaným výsledkům, což umožní koncipovat uživatelské dotazy obecněji a hlavně bez obavy z velkého počtu nalezených záznamů. Uživatel tak bude mít možnost přecházet od širěji pojatých otázek k užším či přímo specifickým tématům. Kromě základního bibliografického záznamu, často doprovázeného digitálními kopiemi originálního tisku, mu bude nabídnuto také velké množství dalších doplňkových informací jako např. životopisný medailon tiskaře generovaný z již zmíněného biografického slovníku, geografická lokace jeho tiskárny interaktivně zobrazená na mapě a provázaná s vyhledáváním v bibliografických databázích nebo tematicko-žánrový a případně i typologicko-typografický popis jeho tiskařských výrobků. Portál *Knihověda.cz* by tak měl doplňovat či přímo nahradit studium monografické či referenční knihovědné a kodikologické literatury. Tím se splní jeden z primárních cílů projektu spočívající v poskytování odborných poznatků v kontextu, jenž odpovídá dnešnímu multioborovému

²⁷ BCBT eviduje cizojazyčné tisky vydané v letech 1501–1800 na území dnešní České republiky, dále také zahraniční vydání děl domácích autorů nebo práce cizích autorů tematicky se vztahující k českému prostředí. BCBT byla založena v roce 1955 Františkem Horákem s názvosloví na *Knihopis* a s původním názvem: *Soupis cizojazyčných bohemik z let 1501–1800*. Sídlem redakce se stala Základní knihovna ČSAV, kde byl Horák v té době ředitelem. Po celou dobu existence BCBT ale nikdy nedošlo k jejímu kompletnímu vydání tiskem, jako v případě *Knihopisu*. Bibliografie měla podobu interní kartotéky, která zahrnovala rukopisné bibliografické karty. Publikovány byly pouze vybrané části (např. spisy Jana Amose Komenského a Bohuslava Balbína). V roce 1993 byly kartotéční záznamy převedeny do elektronického prostředí, konkrétně do speciálně upraveného systému ISIS. Takto vzniklá databáze však nebyla volně přístupná. V roce 2003 byl vydán CD-ROM obsahující naskenované kartotéční lístky a zkrácené textové záznamy tisků 16. a 17. století. Novou etapu ve zpřístupnění BCBT odstartoval převod bibliografických záznamů z databáze vedené v systému ISIS do knihovnického systému *Clavius* a její následné zveřejnění na internetu. Do *Clavia* byly nejprve umístěny záznamy tisků vydaných v 18. století. Ty, podobně jako v případě zmíněného CD-ROMu, kombinovaly sken plnohodnotného kartotéčního lístku a zkrácený textový záznam. Nyní se průběžně pracuje na zpřístupnění celých textových záznamů. Současně se dělají různé úpravy a redakční zásahy, podobně jako v bázi *KPS-Knihopis*. K historii BCBT viz: BRTOVÁ, B. *Soupis cizojazyčných bohemik z let 1501–1800: (Zpráva o práci)*. *Vědecké informace ČSAV*, s. 54–61. Aktuální informace jsou dostupné na webových stránkách Knihovědného oddělení: *Cizojazyčná bohemika* [online], <https://www.lib.cas.cz/kvo/cizojazyzna-bohemika/>.

pohledu na dějiny knižní kultury. Proto se na přípravě dat podílejí kromě knihovníků zúčastněných institucí i přední odborníci na rukopisy či staré tisky a zástupci příbuzných vědeckých oborů.

Tvorba portálu a příprava bibliografických záznamů je rozčleněna do několika pracovních etap. Ty budou ve svém souhrnu trvat pět let plánovaného průběhu projektu a budou odpovídat chronologickým obdobím, a také kvantitativnímu nárůstu tiskařské produkce v letech 1476–1800.²⁸ Projekt odstartoval již v průběhu roku 2016 zpracováním záznamů českojazyčných a cizojazyčných bohemikálních inkunábulí a tisků 16. století. Následující rok (2017) se dostanou na řadu tisky 17. věku. V obou sledovaných obdobích by se měl objem relevantních záznamů na straně Knihopisu pohybovat mezi dvěma až třemi tisíci bibliografických položek.²⁹ K výraznému navýšení počtu českojazyčných tiskařských produktů dojde během přípravy tisků 18. století. Hrubý odhad hovoří dokonce o více než třinácti tisících knihopisných záznamech. Zpracování tisků z doby baroka a osvícenství bude tedy rozděleno minimálně do dvou let 2018 a 2019. V každém roce by se mělo projít více než šest tisíc knihopisných čísel. Poslední rok projektu, 2020, by měl být vyhrazen závěrečnému ladění a praktickým zkouškám propojení obou databází.

Pro redakci Knihopisu představuje vstup do projektu *Knihověda.cz* hned několik úkolů. Redaktoři musí do všech knihopisných záznamů doplnit předem vybraná věcná hesla (viz níže). Dále provedou celkovou manuální revizi číselných Dodatků, přesněji řečeno, údaje z „marcovských“ polí DOD (tzn. Dodatky) založených Kabinetem zapíše nově přímo do původního bibliografického popisu a pole DOD definitivně zruší. Zároveň budou upravovat unifikovaná jmenná hesla primárních a sekundárních původců v návaznosti na národní autority NK ČR. Výsledkem jejich práce by tak měl být ucelenější a přehlednější knihopisný záznam. Souběžně s tím zredigují a do báze *KPS-Knihopis* nově naimportují rukopisné karty abecedních Dodatků. Ve všech činnostech budou postupovat podle chronologického hlediska. Nejprve tedy zpracují tisky 16., poté 17. a nakonec 18. století. V případě abecedních Dodatků se tak naruší dosud zažitý redakční postup vycházející z předem vybraných písmen abecedy.³⁰

Věcný popis tisků v rámci projektu *Knihověda.cz*

Při propojování obou bibliografií bude kladen zvýšený důraz na obsahovou charakteristiku evidovaných tisků. Jejich věcný popis proto bude patřit mezi hlavní aktivity obou zúčastněných institucí. Předpokládá se, že u každého českojazyčného či cizojazyčného titulu bude prostřednictvím předmětového hesla vyjádřena jeho tematika a pomocí formálního deskriptoru popsán jeho žánr nebo forma. Příslušné termíny budou vybírány ze speciálního věcného hesláře, jenž bude sestaven přímo pro potřeby projektu a bude zahrnovat předem zvolená a schválená předmětová hesla a formální deskriptory.

²⁸ Do chronologického vymezení byla tedy zařazena kromě starých tisků i etapa prvotisků. Ty již redakce Knihopisu zpracovala v roce 2015 (viz v textu). Knihovědné oddělení bude pokračovat přepisem záznamů inkunábulí vytištěných v Brně a Olomouci. Jako hlavní zdroj zde poslouží publikace: DOKOUPIL, V. *Bibliografie města Brna. Svazek 1, Počátky brněnského knihtisku: prvotisky*, 125 s., [32] s. obr. příl.

²⁹ Konkrétnější, i když ne zcela přesná čísla uvádějí více než 2 200 záznamů pro 16. století a přes 3 200 pro 17. století.

³⁰ V tomto novém chronologickém režimu budou zpracovány převážně knihopisné záznamy písmen C, K, M, P. Zbylá písmena obsažená v rukopisné kartotéce abecedních Dodatků byla zredigována ještě před začátkem projektu.

Ty budou vytvořeny podle příslušných vzorů (viz níže). Tím by se mělo zabránit přílišné subjektivitě a nežádoucí tvořivosti pracovníků při dosazování věcných pojmů. Obsahový popis bude v případě předmětových hesel odrážet vědeckou, uměleckou či praktickou oblast lidské činnosti, o níž popisované tisky pojednávají. V této skupině se objeví hesla jako např. teologie, historiografie, poezie, divadlo či gastronomie a publicistika. Formální deskriptory budou zastupovat žánry a formy nejčastěji se vyskytující v naší starší literatuře. Do této sféry budou náležet hesla označující např. kroniky, kalendáře, konfese, modlitební knihy či kancionály. Doplněné věcné údaje budou spojovat obě bibliografické databáze a umožní jednotné vyhledávání podle obsahu tisků. Druhotně pak poslouží jako podklad pro grafické výstupy a ukazatele.

Kromě těchto ryze technických a prezentačních funkcí může mít využití věcných hesel i širší badatelský dopad. Promyšlené a koordinované věcné zpracování naší tiskařské produkce 15.–18. století v rámci projektu *Knihověda.cz* nabídne uživatelům spolehlivý nástroj pro výzkum domácího knihtisku. Dovolí jim např. sestavit souhrnný tematicko-žánrový profil výrobků konkrétních tiskařských dílen nebo odhadnout tematické směřování knižní výroby v určitém chronologicky ohraničeném období či na lokálně vymezeném území. Odpoví případně i na další specifické uživatelské otázky, podle toho, jak dotazující zkombinuje věcná hesla s ostatními jmennými selekčními údaji. Odborníkům tím odhalí dosud skrytá fakta o domácím knihtisku, nebo alespoň potvrdí či vyvrátí jejich vědecké hypotézy a teorie. Knihovníci pak mohou věcná hesla inspirovat při volbě vhodných termínů z jinak poměrně všeobecně pojaté a na moderní literaturu se orientující báze věcných autorit NK ČR. Případné použití stejných hesel v lokálních elektronických katalogích knihoven i v bázi *KPS-Knihopis* a databázi *BCBT* by pomohlo sblížit současnou knihovnickou katalogizaci s projektem. Jeho věcný heslář by tak mohl aspirovat na národní standard uplatnitelný v knihovnách s historickými knižními fondy.

Při výběru jednotlivých předmětových hesel a formálních deskriptorů pro věcný heslář se musí vycházet z několika teoretických předpokladů. Předem definovaná skupina hesel by měla pokrýt většinu tematických oborů a žánrů tisků, které jsou zastoupeny ve starší českojazyčné a cizojazyčné bohemikální tiskařské produkci. Musí být zvolen vyvážený analyticko-syntetický přístup, jenž by se vyvaroval přílišné detailnosti nebo úplné povrchnosti. Jednotlivé položky hesláře by se měly navzájem co nejméně věcně překrývat a jejich charakteristika by měla být srozumitelná, aby nedošlo k pochybnostem při jejich aplikaci. Zároveň je žádoucí, aby se pohybovaly na zhruba stejné hierarchické úrovni a nestály tak vedle sebe obsahově úzce a široce vymezené termíny. Zohlednit se musí také skutečnost, že při určování obsahu popisované publikace bude často k dispozici pouze její bibliografický záznam a nikoliv originální dokument (např. u nedochovaných tisků či unikátů uložených v zahraničních knihovnách a soukromých sbírkách, případně při pouhém přebírání záznamů do obou bibliografických databází z rukopisných kartoték nebo knihovních katalogů bez jejich zpracování metodou *de visu* neboli s knihou v ruce). Nezanedbatelnou úlohu hrají i časové a kvantitativní faktory při doplňování hesel do samotných bibliografických záznamů. Také je nutné se vyvarovat tvorby podobných systémů, které již existují nebo mají totožné zaměření. V případě věcných hesel vytvořených v projektu *NAKI II* tedy musí být vyřešen jejich vztah k věcným národními autoritám NK ČR.

Věcný heslář byl sestaven již na začátku roku 2016. Při jeho navrhování byla hledána inspirace především ve sféře dnešního knihovnictví, bibliografie a knihovědy. Jako výchozí vzor byla zvolena slovníková hesla v publikaci *Encyklopedie knihy*³¹ od Petra

³¹ VOIT, P. *Encyklopedie knihy*, 1350 s.

Voita a dále pak věcné autority NK ČR. Osloveno bylo i příslušné oddělení NK ČR, které několik specifických hesel zpracovalo jako nové návrhy do báze národních věcných autorit.³² Konečný výsledek tedy představuje věcný heslář skládající se z několika úrovní. Tu nejvyšší tvoří obsahově nejširší pojmy, které slouží pouze jako hlavní webové zobrazovací body. Po nich následují oborově užší termíny generované přímo z příslušných bibliografických záznamů. Nacházejí se v poli 650 (ve formátu MARC21 je pole slovně pojmenováno jako: věcné téma) a vyjadřují tematiku popisovaného tisku. Předmětová hesla v navazujícím hierarchickém stupni rozvíjejí hesla odpovídající žánru či formě tisku. Tyto formální deskriptory jsou zapisovány do pole 655 (žánr/forma). Nejnižší „patro“ vyplňují klíčová slova uváděná do pole 653 (volně tvořený termín). Jejich použití je víceméně dobrovolné, pouze při výskytu některých hesel v polích 650 a 655 je jejich aplikace žádoucí z důvodu věcného upřesnění.

V obou propojovaných databázích se nalézá ještě řada dalších věcných hesel. V případě báze *KPS-Knihopis* se většinou jedná o předmětová hesla a formální deskriptory, které nebyly vybrány do užší skupiny hesel pro projekt NAKI II a pro které je charakteristická různorodá míra unifikace. Jejich výskyt není systematický a neobjevují se ve všech relevantních bibliografických záznamech. Podobnou nedůsledností se vyznačují i údaje v „marcovských“ polích 600 (osobní jméno), 610 (jméno korporace), 630 (unifikovaný název), 648 (chronologický termín) a 651 (geografické jméno). O hromadné sjednocení a standardizaci těchto hesel se v současné době neuvažuje. Při věcném vyhledávání proto budou plnit roli pomocných klíčových slov.

Věcná hesla a celková integrace bibliografických záznamů Knihopisu a BCBT v rámci portálu *Knihověda.cz* a na toto sloučení navazující grafické ukazatele, biografický slovník tiskařů a také interaktivní mapa domácího knihtisku vytvoří vhodné předpoklady a moderní nástroje pro knihovědný výzkum dějin tištěné knižní kultury 15.–18. století. Na budování a propojování elektronických zdrojů pro příbuznou oblast rukopisů a kodikologie se zaměří zbývající části projektu (viz poznámka č. 26). I v jejich případě lze však očekávat tematické přesahy do sféry starých tisků a knihovnědy. Chystaná internetová encyklopedie, na jejíž přípravě participuje NK ČR a Knihovědné oddělení, bude obsahovat výkladová hesla k historii středověké a raně novověké rukopisné knihy. Jejich text budou doprovázet četné obrazové ukázky. Podobným způsobem bude do encyklopedie zapracována i charakteristika našeho a zahraničního knihtisku z let 1501–1800. Odborným základem této paralelní vrstvy se opět stane publikace Petra Voita *Encyklopedie knihy*.³³ Tiskařská hesla z elektronické encyklopedie budou prohledávána a zobrazována souběžně s bibliografickými záznamy a oba bloky se tak budou vhodně doplňovat.

Z tištěné předlohy bude čerpat i databáze vlastníků historických knižních fondů. Její původce a třetí účastník projektu, Masarykův ústav a archiv Akademie věd České republiky (dále jen Masarykův ústav), plánuje do elektronické podoby převést a aktualizovat svůj čtyřsvazkový *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*.³⁴ Databázi

³² Oddělení národních věcných autorit a věcného zpracování byly předloženy celkem tři termíny s návrhem na vytvoření nových předmětových hesel (konkrétně: personalia, církevní správa, územní správa) a devět termínů nových formálních deskriptorů (kosmografie, gramatiky, postily, pověrečné texty, příležitostné texty, úřední texty, notované texty, odborná pojednání, letáky). Pak zde byla skupina devíti hesel (liturgické knihy, modlitební knihy, martyrologia, exempla, katechismy, konfese, pranostiky, minuce, topografické dokumenty), které byly dosud v souboru národních autorit evidovány jako předmětová hesla a pro potřeby projektu bylo nutné vedle nich vytvořit i paralelní formální deskriptory.

³³ viz poznámka 31

³⁴ *Průvodce po rukopisných fondech v České Republice. Díl 1.–4.*, 4 sv.

zároveň rozšíří o údaje týkající se institucí, které dnes spravují kromě rukopisných sbírek i tištěné fondy. Jednotlivé databázové záznamy budou zahrnovat především unifikovaný novodobý název příslušné organizace a jeho nepreferované, většinou historické tvary, stručné institucionální dějiny a také výčet spravovaných knihovních celků či sbírek archivní povahy. Masarykův ústav do projektu *Knihověda.cz* zapojí i své interní databáze rukopisů a moderní kodikologické literatury. Na evidenci současných monografických a článkových knihovědných studií se zase specializuje bibliografická databáze spravovaná knihovědným oddělením. I ona se stane součástí projektu. Je tedy zřejmé, že budoucí uživatelé portálu *Knihověda.cz* získají přístup k pestré škále odborných informací.

Závěr

V současné době pokračují práce na modernizaci a aktualizaci Knihopisu. Ty po metodologické stránce reflektují nové výzvy, které vycházejí ze změn v oblasti výzkumu a elektronicko-digitálního zpřístupnění historických knižních fondů, jak bylo ukázáno výše. K dlouhodobým problémům Knihopisu patří doplňování číselných a abecedních Dodatků, jak těch, které byly zpracovány v minulosti do rukopisných bibliografických kartoték, tak těch, jež budou ještě získány budoucím průzkumem knihovních fondů a knižních sbírek. Jejich celkový zápis není dosud, bohužel, uspokojivě vyřešen. Ke stejným časově a kvantitativně náročným úkolům nově náleží i manuální propojování knihopisných jmenných hesel s národními autoritami NK ČR.

Úspěšné odstranění těchto nedostatků sice z Knihopisu učiní spolehlivý oborový informační zdroj, ale pokud by se Knihopis nezapojil do podobných projektů, jakým je v současné době *Knihověda.cz*, zůstal by i nadále jen izolovanou elektronickou databází s úzce tematicky vymezeným obsahem. Je pravda, že takový stav by mohl uspokojit prakticky orientované knihovníky či konzervativně založené knihovědce, ale nevychází vstříc moderním badatelům, kteří sledují tiskařskou produkci v širším společensko-kulturním rámci. Ti očekávají bibliografické údaje zasazené do kontextu informací a poznatků příbuzných vědních disciplín (např. kodikologie, dějin umění, literární historie či kulturních dějin) a prezentované prostřednictvím interaktivních odborných výstupů. Dnešní uživatelé rozhodně více ocení obsahové analýzy, odkazy na encyklopedická hesla a digitální kopie či propojení bibliografické a exemplářové evidence, než pouhá statická bibliografická data. Je jasné, že solitérní knihopisná databáze nemůže tyto požadavky splnit. Její správce proto musí hledat možnosti institucionální spolupráce a vstupovat do procesů integrace, ve kterých se Knihopis stane důležitým článkem v řadě dalších zdrojů. Dohromady s nimi pak vytvoří základnu pro nadstavbové virtuální služby. Částečně tím ztratí svou, po dlouhá léta zdůrazňovanou individualitu, ale naopak tím překoná některé ze svých vývojových a historických bariér.

Redakce nezasahovala do způsobu citování v tomto článku.

Soupis odkazované literatury a elektronických zdrojů

ANDRLE, Jan. Česká národní retrospektivní bibliografie jako pomůcka a výzva pro literární historii. *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. 2012, **60**(6), 903–930. ISSN 0009-0468.

BAŽANT, Jan. Digitalizace písemných památek v rámci projektu Clavis monumentorum litterarum. In: *Knihovny současnosti 95: sborník z 3. konference, konané ve dnech 3.–5. října 1995 v Seči u Chrudimi*. Sestavil Jaromír Kubíček. 1. vyd. Brno: Sdružení knihoven ČR, 1995, s. 225–231. ISBN 80-900068-4-1.

BOHATCOVÁ, Mirjam. Bibliografie a dějiny knihtisku. *Sborník národního muzea v Praze. Řada C, Literární historie*. 1971, **16**(4), 205–242.

BOLDAN, Kamil. Filigranologie a datace nejstarších plzeňských tisků. In *Minulostí Západočeského kraje*. 2011, **46**, 28–59. ISSN 0544-3830.

BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky trojanské: počátek českého knihtisku*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 2010. 66 s. ISBN 978-80-7050-580-9.

BRTOVÁ, Bohuslava. Soupis cizojazyčných bohemik z let 1501-1800: (Zpráva o práci). *Vědecké informace ČSAV. Supplement*. 1973, (3), 54–61.

CIGLEROVÁ, Jana. Zpracování sekundárních autorů v elektronické verzi Knihopisu. *Folia historica Bohemica*. 2011, **26**(2), 509–520. ISSN 0231-7494.

Cizojazyčná bohemika [online]. Praha: Knihovna Akademie věd ČR. Knihovědné oddělení, c2016 [cit. 2016-09-26]. Dostupné z: <https://www.lib.cas.cz/kvo/cizojazyčna-bohemika/>.

DOKOUPIL, Vladislav. *Bibliografie města Brna. Svazek 1, Počátky brněnského knihtisku: prvotisky*. 1. vyd. Brno: Universitní knihovna: Archiv města Brna: Musejní spolek, 1974. 125 s., [32] s. obr. příl.

DOSTÁL, Jiří a Anna ČISAŘOVÁ–KOLÁŘOVÁ. Nový Jungmann. *Slovanská knihověda: Zd. V. Tobolkovi k šedesátce z domova i z ciziny*. 1934, **3**, 9–13.

FABIAN, Claudia a Claudia BUBENIK. *Schmelze des barocken Eisbergs?: das VD 17 – Bilanz und Ausblick: Beiträge des Symposiums in der Bayerischen Staatsbibliothek München am 27. und 28. Oktober 2009*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010. 226 s. ISBN 978-3-447-06385-2.

Gesamtkatalog der Wiegendrucke [online databáze]. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, 2009?–, naposledy aktualizováno 10. 9. 2016 [cit. 2016-09-26]. Dostupné z: <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>.

HORÁK, František. Vývoj a úkoly české retrospektivní bibliografie. In: *Z teorie knihovnictví: vědeckoteoretický sborník věnovaný památce doc. dr. Jaroslava Drtiny*. Praha: SPN, 1970, s. 131–168.

Incunabula Short Title Catalogue [online databáze]. London: British Library, 1980– [cit. 2016-09-26]. Dostupné z: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>.

JUNGMANN, Josef. *Historie literatury české Aneb Soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*. V Praze: Písmem Antonína Straširypky, 1825. IV, 703 s.

JUNGMANN, Josef. *Historie literatury české. Aneb: Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*. 2. vyd. V Praze: Nákladem Českého museum: V komisi kněhkupectví F. Řivnáče, 1849 [spr. 1851]. vi, 771 s.

KROUPA, Jiří K. Zpracování prvotisků bohemikální provenience v rámci projektu Clavis monumentorum litterarum. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 1995: sborník z 5. odborné konference, Olomouc, 10.–11. října 1995*. K vyd. připravil Václav Pumprla, odp. redaktor Jaromír Kubíček. 1. vyd. Brno: Sdružení knihoven ČR, 1996, s. 75–80. ISBN 80-900180-8-4.

MACH, David. Aktuální stav redakce Dodatků ke Knihopisu a muzejní knihovny. *Knihovnická revue*. 2014, **25**(2), 102–108. ISSN 1801-3252.

MACH, David. Knihopis. In: *Národní knihovna České republiky: Výroční zpráva 2012* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2013 [cit. 2016-07-02], s. 21. ISBN 978-80-7050-622-6. ISSN 1804-8625. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/soubory/ostatni/vz2012.pdf>.

MACH, David. Knihopis. In: *Národní knihovna České republiky: Výroční zpráva 2013* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2014 [cit. 2016-07-02], s. 24. ISBN 978-80-7050-633-2. ISSN 1804-8625. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/soubory/ostatni/vz2013.pdf>.

MACH, David. Knihopis. In: *Národní knihovna České republiky: Výroční zpráva 2014* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2015 [cit. 2016-07-02], s. 22. ISBN 978-80-7050-650-9. ISSN 1804-8625. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/soubory/ostatni/vz2014.pdf>.

MACH, David. Knihopis českých a slovenských tisků (Knihopis). In: *Národní knihovna České republiky: Výroční zpráva 2016* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2016 [cit. 2016-07-02], s. 19. ISBN 978-80-7050-666-0. ISSN 1804-8625. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/soubory/ostatni/vz2015.pdf>.

MACH, David. Knihopis českých a slovenských tisků stále žije! *Ikaros* [online]. 2013, 17(2) [cit. 2016-07-02]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/14047>.

Manuscriptorium: Digital Library of Written Cultural Heritage [online]. Verze 3. Praha: Národní knihovna ČR, 2016? [cit. 2016-10-03]. Citována je českojazyčná mutace.

Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs>.

McKENZIE, Donald Francis. *Bibliography and the sociology of texts*. Cambridge; New York; Melbourne: Cambridge University Press, 1999. 130 s. ISBN 0-521-64258-2.

PUMPRLA, Václav. Databáze autorů digitalizovaného Knihopisu. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2008: sborník ze 17. odborné konference, Olomouc, 5.–6. listopadu 2008*. K vyd. připravil Rostislav Krušínský. 1. vyd. Olomouc: Vědecká knihovna; Brno: Sdružení knihoven ČR, 2009, s. 285–291. ISBN 978-80-7053-283-6 (VKOL). ISBN 978-80-86249-53-7 (SDRUK).

PUMPRLA, Václav. Knihopis – jeho počítačová podoba, současnost a budoucnost. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2002. Nové prvky ve starých knihách: sborník z 11. odborné konference, Olomouc, 13.–14. listopadu 2002*. K vyd. připravila Kateřina Handlová. Brno: Sdružení knihoven ČR; Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2002, s. 99–104. ISBN 80-86249-20-4 (SDRUK), ISBN 80-7053-248-3 (VKOL).

PUMPRLA, Václav. *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16.–18. století*. Praha: Kabinet pro klasická studia Filosofického ústavu AV ČR, 2010. xii, 1307 s. ISBN 978-80-254-7790-8.

PUMPRLA, Václav. Z historie Knihopisu. *Listy filologické*, 2003, 126(3–4), 285–293. ISSN 0024-4457.

TOBOLKA, Zdeněk Václav (ed.). *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl I., Prvotisky (do r. 1500), Text*. Praha: Komise pro knihopisný soupis československých tisků, 1925. 47 s.

TOBOLKA, Zdeněk Václav (ed.). *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl I., Prvotisky (do r. 1500), Tabule*. Praha: Komise pro knihopisný soupis československých tisků, 1925. 12 tab.

TOBOLKA, Zdeněk Václav a František HORÁK (eds.). *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Část I–IX*. Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků: Národní knihovna: Academia, 1939–1967. 9 sv.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. Nový Jungmann. *Časopis československých knihovníků*. 1923, 2(10), 211–219.

TOŠNEROVÁ, Marie (ed.). *Průvodce po rukopisných fondech v České Republice. Díl 1.–4*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky: Komise pro soupis a studium rukopisů, 1995–2004. 4 sv. ISSN 0585-5691.

URBÁNKOVÁ, Emma. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, Dodatky. Díl 1., Prvotisky (do r. 1500)*. Praha: Národní knihovna ČR, 1994. 147, [1] s. ISBN 80-7050-164-2.

URBÁNKOVÁ, Emma. *Soupis prvotisků českého původu*. 1. vyd. Praha: Státní knihovna ČSR, 1986. xxii, 319 s.

Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16) [online databáze]. München: Bayerische Staatsbibliothek, c2016 [cit. 2016-09-26]. Dostupné z: <https://www.bsb-muenchen.de/literatursuche/spezialbestaende/alte-und-seltene-drucke/16-jahrhundert-vd-16/> nebo www.vd16.de.

Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts [online databáze]. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, 1996– [cit. 2016-09-26]. Dostupné z: www.vd17.de.

VOBR, Jaroslav. Kutnohorská bible: problém 1. a 2. vydání. *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků*. 1993, **10**(1), 209–220. ISBN 80-7050-175-8.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2006. 1350 s. ISBN 80-7277-312-7.

VOIT, Petr. Na okraj dalšího pokračování Knihopisu českých a slovenských tisků. In: *Česká bibliografie: sborník statí a materiálů*. Sv. 22. 1. vyd. Praha: SNTL, 1986, s. 102–117. ISSN 0577-3490.

VOIT, Petr. Nesnadná cesta knihovědy k dějinám knižní kultury. *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. 2012, **60**(4), 586–602. ISSN 0009-0468.

VOIT, Petr. Osobní apel ke koncepci, komplexnosti a interdisciplinárnímu charakteru knižní kultury. *Knihy a dějiny*. 2014, **21**, 95–100. ISSN 1210-8510.

WIŽĎÁLKOVÁ, Bedřiška. Knihopis českých a slovenských tisků (nad ukončením základní řady soupisu). In: *Česká bibliografie: sborník statí a materiálů*. Sv. 10. Praha: SPN, 1973, s. 307–333.

WIŽĎÁLKOVÁ, Bedřiška, Jan ANDRLE a Vladimír JARÝ (eds.). *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Dodatky. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Část I–IX*. Praha: Národní knihovna ČR, 1994–2010. 8 sv. ISBN 80-7050-181-2.

MACH, David. Knihopis českých a slovenských tisků a jeho integrace do portálu Knihověda.cz. *Knihovna: knihovnická revue*. 2016, **27**(2), 35–53. ISSN 1801-3252.

